

บทที่ 2

ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาแรงงานอพยพพม่าในจังหวัดอีสานนครของภาคอีสาน ผู้ศึกษามีจุดประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะส่วนบุคคล สาเหตุการย้ายถิ่นของแรงงานพม่า ช่องทางการย้ายถิ่นของแรงงานพม่า และศึกษาการดำเนินชีวิตประจำวันในสถานที่ทำงานและนอกสถานที่ทำงานของแรงงานพม่า โดยผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ใช้การจดบันทึกภาคสนามประกอบการสังเกตและการสัมภาษณ์โดยทำการศึกษาเจาะลึกในพื้นที่จริง ทั้งนี้เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์และบริบทแวดล้อมที่เป็นจริงของกลุ่มเป้าหมายที่ทำการศึกษา เพื่อให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตประจำวันของแรงงานพม่า ในสถานที่ทำงานและนอกสถานที่ทำงาน และเนื่องจากการศึกษาเชิงคุณภาพในการเข้าไปทำการศึกษาดำเนินชีวิตประจำวันของแรงงานพม่าในช่วงเวลาเลิกจากการทำงานและในช่วงเวลาที่ทำงานในสถานประกอบการ ผู้ศึกษาจะต้องเข้าไปสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีต่อแรงงานพม่า สร้างความคุ้นเคยในการสอบถาม ถึงแม้ว่าจะไม่ได้รับคำตอบในบางประเด็นที่ต้องการทราบในสังคมของแรงงานพม่าที่อยู่รวมกันเป็นชุมชน มีการรักษาความปลอดภัยค่อนข้างเข้มงวดทั้งแรงงานพม่าเองและบุคคลภายนอกที่จะเข้าไปในสถานประกอบการ ดังนั้นผู้ศึกษาจะใช้วิธีการสื่อสารผ่านทางล่าม และแสดงความรู้สึกผ่านทางพฤติกรรม เช่น ท่าทาง บทสนทนาที่เป็นธรรมชาติตามบทสนทนา คำถาม คำตอบที่เป็นลักษณะธรรมดา และเปิดโอกาสให้ตอบเมื่อสละต่อการตอบคำถาม การศึกษาครั้งนี้มีขั้นตอนในการดำเนินงานตามระเบียบวิธีวิจัยดังต่อไปนี้

1. แหล่งข้อมูล

- 1.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) คือแรงงานพม่าในจังหวัดอีสานนครของภาคอีสาน จำนวน 30 คน
- 1.2 ผู้ให้ข้อมูลเสริม (Accessory) ได้แก่ คนในชุมชนที่เป็นคนไทย เจ้าหน้าที่ของรัฐ และญาติ คนสนิท กับแรงงานพม่า

2. พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย (Site Selection)

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกพื้นที่อำเภอเมืองในจังหวัดอีสานนครของภาคอีสาน ซึ่งต่อไปนี้เป็นชื่อเรียกในนามสมมุติและเป็นพื้นที่ในการศึกษา ผู้ศึกษาเลือกพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากในเขตพื้นที่นี้ มีภาวะย้ายถิ่นของแรงงานพม่ามารับจ้างทำงานเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีสถานประกอบการ โรงงาน และกิจการอยู่หลายแห่ง เช่น โรงงานผลิตเบียร์ ผลิตแป้งมันสำปะหลัง ผลิตน้ำตาล ผลิตแหวน ตาข่าย ผลิตรองเท้า ผลิตเครื่องปั้นดินเผา ผลิตเยื่อกระดาษ ผลิตน้ำตาล ผลิตสุรา ตัดเย็บเสื้อผ้า ผลิต

เอทานอลเพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิง ผลิตเชื้อเพลิงทดแทนอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งในเขตพื้นที่ที่ศึกษาพบว่ามีความเหมาะสมมาทำงานในภาคอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก ผู้ศึกษาจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญที่จะต้องใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ศึกษาในเรื่องการดำเนินชีวิตประจำวันในสถานที่ทำงานและนอกสถานที่ทำงานของแรงงานพม่าอาศัยอยู่ในสถานประกอบการ

3. ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เวลาในการรวบรวมข้อมูลด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ช่วงเวลาตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2552 เป็นช่วงเวลาในการศึกษาข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เดือนสิงหาคม 2552 สร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ และเดือนกันยายน 2552 เริ่มลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2553 จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ต่อไป

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาของ ชยันต์ วรรธนะภูติ (2537) เป็นแนวทางในการนำเครื่องมือมาใช้ในการศึกษา ดังนี้

4.1 การสัมภาษณ์ (Interview)

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์เป็นแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structure) เป็นเครื่องมือ คำถามในการสัมภาษณ์เป็นหลักยึดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม ประเภทคำถามไม่มีโครงสร้าง คำถามปลายเปิด ลักษณะการถามจะเป็นลักษณะการถามเป็นประเด็นโดยให้ผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้เล่าผ่านทางล่ามที่แปลภาษาไทยเป็นภาษาพม่าและแปลภาษาพม่าเป็นภาษาไทย ให้ฟัง (ตัวอย่างคำถามอยู่ในภาคผนวก) ถ้ามีคำถามหรือสงสัยจะเป็นการพูดคุยถามตอบกันระหว่างผู้ให้ข้อมูลและผู้สัมภาษณ์ แต่จะเน้นปฏิสัมพันธ์อันดีกับผู้ให้ข้อมูลเป็นหลักเพื่อให้เกิดความสนิทสนมเพื่อให้เกิดความไว้วางใจมากขึ้น การสัมภาษณ์จะเป็นลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น นั่ง พูดคุยง่าย ๆ สบาย ๆ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกผ่อนคลาย ไม่เครียดไม่รู้สึกว่าการสัมภาษณ์

ผู้ศึกษาได้รู้จักกับลุงปลา และลุงเจื้อย เป็นชาวบ้านที่พักอาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกับที่พักและสถานประกอบการที่มีแรงงานพม่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และด้วยความคุ้นเคยสนิทสนมจนเกิดความไว้วางใจ เชื่อใจกันระหว่างแรงงานพม่ากับลุงปลาและลุงเจื้อย ซึ่งลุงทั้ง 2 คน ได้รู้จักกับเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยของโรงงาน รวมไปถึงแรงงานพม่าที่อพยพมาทำงานในโรงงานเป็นเวลานาน จึงสามารถแนะนำ ให้คำปรึกษา ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการเข้าถึงตัวแรงงานพม่าอย่างเป็นกันเอง และได้พูดคุยกันโดยผู้ศึกษาได้แจ้งวัตถุประสงค์ที่จะสอบถามข้อมูลของแรงงานพม่าเพื่อนำไปศึกษาเท่านั้น จะไม่มีการนำข้อมูลไปเปิดเผยที่ไหน ทั้งนี้เพื่อปกป้องสิทธิต่างๆ ของแรงงานพม่า ดังนั้นจึงได้รับความไว้วางใจจากแรงงานพม่าในการสัมภาษณ์ และสอบถามข้อมูลได้ในทุกประเด็นที่ต้องการข้อมูล โดยผู้ศึกษาได้ใช้วิธีเข้าถึงแรงงานพม่า 2 ทาง ได้แก่

1. เข้าสัมภาษณ์แรงงานพม่า โดยผ่านทางลุงปลาและลุงเฉื่อย เป็นผู้แนะนำให้สัมภาษณ์แรงงานพม่านอกสถานที่ทำงาน

2. ได้รับอนุญาตจากสถานประกอบการเข้าไปสัมภาษณ์แรงงานพม่าในโรงงานอย่างถูกต้องโดยส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์เข้าไปสัมภาษณ์พร้อมแนบบแบบสัมภาษณ์ ซึ่งก็ใช้เวลาในการติดต่อประสานงานยากพอสมควร ประกอบกับทางผู้เป็นเจ้าของกิจการได้ตรวจสอบแนวคำถามในแบบสัมภาษณ์ก่อนจึงจะอนุญาตให้ได้ผู้ศึกษาเข้าดำเนินการได้ ซึ่งแนวคำถามในการสัมภาษณ์ได้รับการพิจารณาว่าจำเป็นหรือมีผลกระทบต่อโรงงานมากน้อยแค่ไหน ก่อนได้รับอนุญาตให้เข้าไปสัมภาษณ์แรงงานพม่าด้วยตนเองในบริเวณพื้นที่โรงงาน (ในสถานประกอบการซึ่งรวมไปถึงที่พักอาศัยของแรงงานพม่าที่อาศัยอยู่ในโรงงานด้วย)

ซึ่งการเข้าไปสัมภาษณ์ครั้งนี้ผู้ศึกษา ได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิพัฒนาเครือข่ายเอดส์ (เอดส์เน็ต) สำนักงานภาคอีสาน เป็นหน่วยงานที่เข้าร่วมสัมภาษณ์แรงงานพม่ากับผู้ศึกษาซึ่งได้ประสานงานในการนัด วัน เวลาเข้าสัมภาษณ์พร้อมกัน โดยมีเจ้าหน้าที่ของโรงงานเป็นอำนวยความสะดวกให้ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์กับแรงงานพม่าโดยตรง ในการสัมภาษณ์ครั้งนี้ มีแรงงานพม่าที่อยู่ในสถานประกอบและนอกสถานประกอบการเป็นลุ่มให้ เนื่องจากแรงงานเหล่านี้เป็นแรงงานอพยพมานานมากกว่า 4-5 ปี ขึ้นไป จึงสามารถใช้ภาษาไทยได้ เป็นอย่างดี มีแรงงานที่เป็นเพศหญิงจำนวน 2 คน อายุระหว่าง 30-45 ปี และเป็นแรงงานเพศชายอายุระหว่าง 24-35 ปี

การสัมภาษณ์จะเริ่มต้นที่คณะผู้ศึกษาจะแนะนำตัวก่อนว่าเป็นใครมาจากไหน มีวัตถุประสงค์อะไร ทำไมต้องศึกษาวิจัยเรื่องนี้ และจะมีผลกระทบหรือไม่อย่างไร เมื่อเขาอนุญาตก็เริ่มสัมภาษณ์ได้ การสัมภาษณ์จะเริ่มจากการพูดคุยเรื่องทั่วๆ ไป จากเรื่องง่ายๆ ง่ายๆ ตัวเขาก่อน และค่อยๆ ขึ้นเป็นลำดับ ลักษณะคำถามจะเป็นกว้างๆ แต่มีประเด็นที่ชัดเจน เข้าใจง่าย และจะต้องคำนึงถึงหลัก 5W 1H พรรณนาว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เมื่อไร ทำไม เมื่อได้รับคำตอบที่ไม่ชัดเจนก็จะถามเพิ่มเติมทันทีเช่น “ทำไมถึงต้องอพยพมา” “เหตุการณ์ตอนนั้นเป็นอย่างไร” “เดินทางมาอย่างไร ลำบากไหม” และอาจจะมีการพูดคุยเรื่องทั่วๆ ไปสลับกันไปด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศในการสัมภาษณ์ไม่ให้ตึงเครียด และต้องมีขอบเขตไม่ยืดเยื้อจนเกินไป ในกรณีที่พูดคุยเรื่องอื่น ๆ ก็จะต้องตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องนั้นแล้วอาจจะนำกลับมาถามใหม่ในวันหลัง

ประเด็นที่เตรียมไว้เพื่อการสัมภาษณ์นั้นเป็นประเด็นสั้นๆ แต่เวลาสัมภาษณ์นั้นผู้สัมภาษณ์ต้องขยายความเอาเองด้วย เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการสื่อสารภาษาไทยและภาษาพม่าที่ให้ลุ่มช่วยแปล และในขณะที่สัมภาษณ์นั้นจะสังเกตถึงความเปลี่ยนแปลง ทั้งน้ำเสียง กิริยาท่าทาง ที่แสดงออกมา ว่ามีความรู้สึกภูมิใจ รู้สึกเสียใจ หรือรู้สึกสนุกสนาน ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาในการสัมภาษณ์ หรือถ้าผู้ถูกสัมภาษณ์มีท่าทางที่แปลกไปเช่น ไม่สบตาระหว่างที่พูด น้ำเสียงอ่อยๆ แฉ่วๆ ก็จะต้องตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องนั้นแล้วอาจจะนำกลับมาถามใหม่ในวันหลัง

ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นแรงงานพมานั้น ผู้ศึกษามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้ล่ามแปลภาษาไทยเป็นภาษาพม่า และแปลจากภาษาพม่ามาเป็นภาษาไทย เนื่องจาก

แรงงานพม่าส่วนใหญ่พูดภาษาไทยไม่ได้เลย และผู้เป็นล่ามให้เป็นแรงงานพม่าที่อยู่ในประเทศไทยมาแล้วอย่างน้อย 3-4 ปีขึ้นไป จึงสามารถสื่อสารกันได้ ผู้ศึกษาต้องใช้ความพยายามอย่างสูงที่จะได้ข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์และเปรียบเทียบทั้งนี้เพื่อง่ายต่อการเรียบเรียงพรรณนา การสอบถามทวนหลาย ๆ ครั้งเพื่อความแน่ใจในคำตอบ และจดบันทึกก็ต้องช่างสังเกตปฏิกิริยา ท่าทาง สีหน้า ลักษณะน้ำเสียง เป็นต้น และต้องช่างจำ อยากรู้อยากเห็น เกาะติดทุกสถานการณ์ถ้าทำได้ มีทักษะเทคนิคในการเขียนและที่สำคัญต้องยึดทัศนคติคนในในการเขียน ไม่บันทึกความคิดเห็นของผู้สัมภาษณ์เข้าไปโดยเด็ดขาด

4.2 การสังเกตการณ์ (Observation)

การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องใช้เทคนิคการสังเกตเพื่อให้เก็บรวบรวมข้อมูลได้รอบด้าน สามารถตีความเชื่อมโยงกับบริบทต่าง ๆ ได้ครอบคลุมมากขึ้น เพื่อที่จะให้ได้ข้อมูลที่ตอบวัตถุประสงค์การศึกษาได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยมีหลักการในการสังเกตเป็นกรอบในการสังเกต โดยทั่วไปการสังเกตแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Direct Observation)

ผู้ศึกษาได้เข้าไปสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในช่วงแรก ๆ ก่อนที่จะลงเก็บข้อมูล โดยผู้ศึกษาจะอยู่ห่าง ๆ ไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย ไม่ให้รู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกตอยู่เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมของเขาดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุด

2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

การลงไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมนั้นผู้ศึกษาได้เริ่มจากการสานสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์สร้างความสนิทสนมกลมกลืนกับแรงงานพม่าที่ไม่มีใบอนุญาตและพูดภาษาไทยได้เป็นอย่างดี โดยได้ไปร่วมการทำกิจกรรมคือการร่วมรับประทานอาหาร และร่วมทำกิจกรรมการอบรมของมูลนิธิพัฒนาเครือข่ายเอดส์ (เอดส์เน็ต) เน้นการป้องกันโรคติดต่อ เช่น โรคเอดส์ และการมีเพศสัมพันธ์ และเข้าไปนั่งสอบถามพูดคุยเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับแรงงานพม่าโดยเริ่มต้นจากแรงงานพม่าที่พูดภาษาไทยได้ก่อน และเก็บประเด็นที่สำคัญ ๆ หลังจากนั้นสัมภาษณ์แรงงานพม่าโดยสัมภาษณ์ผ่านล่ามผู้แปลภาษาเป็นหลัก และเข้าไปร่วมในการเดินทักทายแรงงานพม่า สัมภาษณ์สภาพความเป็นอยู่ในพื้นที่โรงงานโดยการสังเกตการณ์จากพื้นที่จริง เช่น ที่พักอาศัย ระบบสาธารณูปโภค ไฟฟ้า น้ำดื่ม น้ำใช้ ยานพาหนะ การแต่งกาย การทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ออกกำลังกาย ฟังเพลง ดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือ เป็นต้น ซึ่งเป็นวันที่ผู้ศึกษาได้จัดกลุ่มสัมภาษณ์แรงงานพม่าเป็น 3 กลุ่มเพื่อใช้วิธีสนทนากลุ่มในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

การสังเกตที่ทางคณะผู้ศึกษาทำนั้นจะต้องสังเกตเป็นระบบเชื่อมโยง วิเคราะห์ในทันที และจดบันทึกไปพร้อมหากมีประเด็นบกพร่องไปก็จะมาเก็บเพิ่มเติมในภายหลัง

4.2.1 บริบทของแรงงานพม่า

สังเกตบริบทแวดล้อม สถานที่ เวลา ใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เมื่อไหร่ เพราะอะไร ประกอบด้วยใครบ้าง ใครเป็นตัวหลัก ใครเป็นตัวรอง ทางบริษัทมอบหมายใครดูแลเรื่องอะไรบ้างกับแรงงานพม่า โดยผู้ศึกษาได้เดินสำรวจและสอบถามแรงงานพม่าที่สื่อสารเป็นภาษาไทย ได้ โดยได้สังเกตพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดในการดำเนินชีวิตประจำวันของแรงงานพม่าในพื้นที่พักอาศัยและพื้นที่ทำงาน

4.2.2 พฤติกรรม

สังเกตการกระทำว่าทำอะไรบ้าง ทำอย่างไร เพราะอะไร เป็นต้น กิจกรรมที่ชอบทำในช่วงเวลาพักผ่อน เป็นอย่างไร เช่น ทำการสังเกตพฤติกรรมของแรงงานพม่าในวันหยุดไม่ได้ทำงาน และทำกันในแต่ละวัน การลำดับขั้นการทำกิจกรรมนั้นๆ เวลาที่เลิกงาน ทำอะไรก่อนหลัง และกิจกรรมที่ทำบ่อยๆ ครั้ง ทำทุกวันคือกิจกรรมอะไร เช่นสังเกตเห็นการออกกำลังการ การขับซื้อรถจักรยานไปมาระหว่างที่พักกลับโรงงาน การนั่งพูดคุยกัน การดูโทรทัศน์ร่วมกัน เล่นกีฬาเตะฟุตบอลในเวลาเลิกงาน และซื้ออาหารมาทำกินเองเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน

4.2.3 ความสัมพันธ์

ความสัมพันธ์ในกลุ่มแรงงานพม่าด้วยกันว่าเป็นอย่างไร ในเวลาเจ็บไข้ป่วย ไม่สบาย การดูแลรักษาพยาบาล เบื้องต้นเป็นอย่างไร มีการช่วยเหลือกันอย่างไร ไปมาหาสู่กันอย่างไร

4.2.4 การมีส่วนร่วม

ใครทำหน้าที่อะไร ทำอย่างไร มีส่วนร่วมในกิจกรรมมากน้อยเพียงใด เช่น การร่วมกิจกรรมการพัฒนาในชุมชนพื้นที่พักอาศัย กฎหรือการปฏิบัติต่อกัน

4.2.5 ความหมายของการกระทำ

การกระทำหรือคำพูดบางอย่างของแรงงานพม่า ผู้ศึกษาไม่ได้รับความหมายจึงต้องมีการถามในสิ่งที่เห็น เช่น แรงงานพม่ามีส่วนร่วมในการปลูกสร้างที่พักอาศัยเองในพื้นที่โรงงาน การทำกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของแรงงานพม่า

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

5.1 วิธีการเก็บข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่ผู้ศึกษาพยายามเจาะลึกถึงแบบแผนในการดำรงชีวิต ของแรงงานพม่าในช่วงเวลาทำงานและหลังเวลาทำงาน เพื่ออธิบายภาพสะท้อนความเป็นอยู่ของแรงงานพม่า ในสถานประกอบการและความสัมพันธ์ทั้งแรงงานพม่าด้วยกันและความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานพม่ากับชุมชนและท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานไทยกับแรงงานพม่าในทัศนคติของการทำงานและการอยู่ร่วมกัน ทั้งภายในและภายนอกกลุ่ม ซึ่งใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลายรูปแบบ ดังนี้

1) สัมภาษณ์เชิงลึกกับแรงงานพม่าในประเด็นต่าง ๆ เช่น การดำรงชีวิตประจำวัน ความรู้สึกนึกคิด เป็นต้น

2) สัมภาษณ์เชิงลึกกับคนไทยในชุมชนและท้องถิ่น เช่น ผู้ให้ที่พักพิงกับแรงงานพม่า หรือเจ้าของกิจการที่จ้างแรงงานพม่า รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแรงงานข้ามชาติ เป็นต้น

3) การสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่ม โดยผู้ศึกษาแบ่งกลุ่มในการสัมภาษณ์เป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 10 คน โดยมีล่ามแปลภาษาประจำกลุ่มละ 1 คน และมีผู้ช่วยวิจัยจำนวน 2 คน คือ นายถิรณัย อาบ้อง และนายเปรมณัฐ ไชยมาตร เป็นผู้จัดบันทึกในขณะสัมภาษณ์แรงงานพม่า

5.2 ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ โดยทำการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมถึงเอกสารต่าง ๆ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำการศึกษ สร้างเป็นแนวคำถามที่ใช้วิธีการสัมภาษณ์และการเก็บรวบรวมข้อมูล

2) เก็บข้อมูลปฐมภูมิ รวบรวมข้อมูลจากพื้นที่วิจัย ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออก (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2538) เป็นต้น มีขั้นตอนคือ

2.1) แนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์ในการเข้ามาศึกษาวิจัย ผ่านเจ้าหน้าที่และผู้เป็นเจ้าของกิจการ หรือผู้ใกล้ชิดกับแรงงานพม่า เพื่อสร้างความเข้าใจและความรู้จักเพื่อความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

2.2) เก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาใช้การศึกษาเชิงคุณภาพที่อาศัยทัศนะคนใน (Emic View) โดยการเข้าไปร่วมสังเกตและทำกิจกรรมร่วม เพื่อสร้างมิตรภาพอันดี สร้างความคุ้นเคยกับแรงงานพม่า ซึ่งจะนำไปสู่การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นจริงและสามารถตรวจสอบข้อมูลได้มากขึ้น

โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจำเป็นต้องใช้การจดบันทึกที่มีประสิทธิภาพ เพราะการจดบันทึกเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเทคนิคต่าง ๆ ที่จะต้องมีใช้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุด การจดบันทึกสามารถทำให้ขณะที่สัมภาษณ์และต้องทำให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด การจดบันทึกนั้นจะต้องทำอย่างรวดเร็ว อาจมีสัญลักษณ์หรือเทคนิคส่วนตัวต่าง ๆ ที่จะจดให้ได้ทัศนคติของผู้ให้ข้อมูลอย่างแท้จริง ซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการจดบันทึกขณะที่สัมภาษณ์ บันทึกภาพนิ่งและบันทึกเสียง การเก็บข้อมูลให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน เห็นภาพก็มีความจำเป็นที่จะต้องใช้เทคโนโลยีช่วยด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน และที่สำคัญคือจะต้องได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลก่อนเช่นเดียวกันกับการจดบันทึก แต่ก่อนที่จะบันทึกเสียงก็ต้องพิจารณากันก่อนว่า เสียงรอบข้างดังไปหรือไม่บันทึกแล้วจะได้ยินหรือไม่ ผู้ให้ข้อมูลจะรู้สึกแปลกและให้ข้อมูลเปลี่ยนไปหรือไม่ต้องพิจารณาในจุดนี้ด้วย ซึ่งก็อาจจะใช้เทคนิคที่แตกต่างกันไปแต่ละคน

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Technique) ได้แก่ การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ตรวจสอบโดยผู้ศึกษาจะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล คือ 1) กลุ่มแรงงานพม่า 2) กลุ่มผู้ประกอบการ 3) กลุ่มแรงงานไทย จากพื้นที่ในอำเภอเมือง ของจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานและการตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) ผู้ศึกษาใช้วิธีการหลายๆ วิธี ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกร่วมกับทักษะการสังเกต เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นเดียวกันว่าจะได้ข้อมูลตรงกันหรือไม่ อย่างไร

6. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลและทำการประมวลผล รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลไปตลอดช่วงเวลาที่เก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เพื่อสร้างความเข้าใจในประเด็นที่ท้าววิจัยให้มากขึ้น การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มทำตั้งแต่ขั้นตอนการเก็บข้อมูลในภาคสนาม โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลมาอ่านวิเคราะห์บันทึกภาคสนามอีกครั้ง เมื่อมีประเด็นตกหล่นก็จะกลับไปเก็บเพิ่ม นอกจากนี้ยังได้มีการบันทึกข้อสังเกตต่างๆ ไว้ต่างหาก และได้มีการคุยกันเสมอๆ เพื่อกันลืมและไม่ให้มีประเด็นใดพลาดตกหล่นไป มีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาแบบอุปนัย (Analytic Induction) คือการตีความ สร้างข้อสรุปข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่สังเกต สัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสนทนากลุ่มแบบเจาะจง (Focus Group) (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2538) รวมถึงการวิเคราะห์โดยการจัดหมวดหมู่ จำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison) คือการนำข้อมูลมาเปรียบเทียบ การสร้างข้อสรุป เป็นแผนภาพและตารางสรุปข้อมูล (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และกรณิการ์ สุขเกษม, 2547) เพื่อตอบคำถามการวิจัยตามแนวคิดแบบมานุษยวิธี (Ethnomethodology) หรือชาติพันธุ์วิธี ซึ่งมุ่งคำตอบว่าชีวิตประจำวันของคนกลุ่มนั้นเป็นอย่างไร มีแบบแผนพฤติกรรมอย่างไร เพื่อให้เข้าใจสภาพแท้จริง รวมทั้งมองแนวทางการปรับปรุงสภาพการณ์ต่างๆ ในสังคม เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดเนื้อหาและการวิเคราะห์ได้ชัดเจน โดยมีการนำเสนอข้อมูลเป็นไปตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิจัย กล่าวโดยสรุปกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้

6.1 วิเคราะห์ข้อมูลขณะสัมภาษณ์ มีการวิเคราะห์ตามประเด็นคำตอบที่ได้จากผู้ให้สัมภาษณ์ และถามต่อในประเด็นที่กำหนด ทั้งด้านคุณลักษณะส่วนบุคคล สาเหตุและช่องทางในการอพยพของแรงงานพม่าในจังหวัดอีสานนครของภาคอีสาน

6.2 วิเคราะห์ข้อมูลจากบันทึกภาคสนาม ข้อมูลที่ผู้วิจัยถอดเทปที่เป็นคำพูดของผู้ให้ข้อมูล เพื่อดูว่ามีข้อมูลในประเด็นใดบ้างที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กันอย่างไร เพื่อช่วยทำให้ข้อมูลครอบคลุมและชัดเจนมากยิ่งขึ้น

6.3 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ภายในหมวดหมู่ โดยนำข้อมูลที่ได้มาจัดเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นในแนวทางการสัมภาษณ์ และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ภายในหมวดหมู่ เพื่อช่วยทำให้การเขียนสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลครอบคลุม และถูกต้องชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมทั้งช่วยไม่ให้ผู้วิจัยหลง

ประเด็น เนื่องจากการมองเห็นหรืออ่านข้อมูลหลังจากที่จัดหมวดหมู่จะช่วยกลั่นกรองเนื้อหาให้อยู่ในประเด็นที่เราศึกษาได้ระดับหนึ่งแล้ว

6.4 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหมวดหมู่ โดยนำข้อมูลที่ได้ในแต่ละหมวดหมู่มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์กัน ข้อมูลทุกส่วนตามประเด็นการศึกษาไม่ว่าจะเป็นคุณลักษณะส่วนบุคคลสาเหตุและช่องทางในการอพยพของแรงงานพม่าในจังหวัดอีสานนครของภาคอีสาน จะต้องพิจารณาเชื่อมโยงเนื้อหาอย่างเข้าใจเพื่อช่วยให้ภาพการวิเคราะห์ชัดเจนตรงประเด็นมากยิ่งขึ้น

6.5 วิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปตามกรอบแนวคิดทฤษฎี หลังจากวิเคราะห์ตามกระบวนการข้างต้นแล้ว นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์โดยภาพรวมตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งมีการวางกรอบแนวคิดไว้คร่าว ๆ หลังจากศึกษาปรากฏการณ์ภาคสนามแล้วจะมีการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เหมาะสมบางประเด็นเพิ่มเติมเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและอธิบายปรากฏการณ์บางอย่างให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้นต่อไป กระบวนการวิเคราะห์ดำเนินไปพร้อม ๆ กับการตรวจสอบข้อมูลทุกขั้นตอนตั้งแต่ช่วงที่เริ่มเก็บข้อมูลจนกระทั่งถึงขั้นตอนสุดท้ายในการประมวลผลและวิเคราะห์ในภาพรวม หากพบว่า มีข้อมูลบางประเด็นมีความขัดแย้งกันหรือข้อมูลไม่ชัดเจน ผู้ศึกษาจะตรวจสอบเนื้อหาเบื้องต้นจากที่มีอยู่ และบางส่วนก็จะต้องกลับไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์และถูกต้องชัดเจนมากที่สุด

7. การนำเสนอข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) และบางส่วนเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจง่าย ผู้วิจัยพยายามสรุปจากข้อมูลมาเป็น ตารางสรุปข้อมูล แบบประมวลสรุปข้อมูลตามกรอบวิจัย และนำภาพถ่ายบางภาพที่อยู่ในขั้นตอนการสัมภาษณ์ในสถานประกอบการมาประกอบในการสรุปวิเคราะห์ ตลอดจนได้นำเสนอข้อมูลตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทสภาพความเป็นอยู่ของแรงงานพม่า สาเหตุ และช่องทางการอพยพแรงงานพม่ามาทำงานในจังหวัดอีสานนครของภาคอีสาน และรวมไปถึงการดำเนินชีวิตทั้งในสถานที่ทำงานและนอกสถานที่ทำงาน เชื่อมโยงคุณลักษณะส่วนบุคคลของแรงงานพม่า สภาพแวดล้อมทางสังคมภายใน ภายนอกสถานที่ทำงาน รวมทั้งสภาพปัญหาของแรงงานท้องถิ่นในปัจจุบัน และแนวทางการพัฒนาการอพยพของแรงงานพม่าในระดับภูมิภาค และระดับประเทศต่อไป

8. จริยธรรมในการทำวิจัย

ผู้ศึกษาได้คำนึงถึงการทำวิจัยกับบุคคล เช่น การที่ผู้ให้สัมภาษณ์ต้องยินยอมให้ข้อมูลด้วยความเต็มใจ ผู้ศึกษายังต้องคำนึงประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัยเรื่องแรงงานอพยพพม่าในจังหวัดอีสานนครของภาคอีสาน ซึ่งมีแรงงานพม่าที่อพยพลักษณะผิดกฎหมาย การรักษาความลับข้อมูลบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์นั้นว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่องความปลอดภัยของผู้ศึกษาและผู้ให้ข้อมูล ซึ่งก่อนการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาต้องขออนุญาตจากผู้ให้ข้อมูล

ด้วยวาจาทุกครั้ง เนื่องจากสถานภาพที่ผิดกฎหมายและความจำเป็นในการรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล จึงไม่มีการเขียนคำอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร การบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ระดับลึกและการสนทนากลุ่มด้วยเครื่องบันทึกเทปต้องได้รับคำยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลก่อน ในขั้นตอนการเลือกผู้ที่จะให้ข้อมูล ผู้ศึกษาจะแจ้งวัตถุประสงค์การสัมภาษณ์ให้ผู้ที่จะได้รับการคัดเลือกทุกรายทราบอย่างละเอียด และเปิดโอกาสให้ผู้ที่จะให้ข้อมูลได้ซักถามข้อสงสัยและข้อข้องใจต่างๆ ผู้สัมภาษณ์ยังอธิบายถึงขั้นตอนวิธีการในการรักษาความลับของบุคคลที่ให้ข้อมูลนอกจากนี้ ผู้ศึกษายังเน้นว่าการตัดสินใจว่าจะร่วมให้ข้อมูลหรือตอบคำถามใด ๆ หรือไม่เป็นสิทธิขาดของผู้ให้ข้อมูล

การกำหนดและใช้หมายเลขประจำตัวแทนชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ในขั้นตอนการบันทึกข้อมูลเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะลดความเสี่ยงกรณีที่ข้อมูลบุคคลอาจรั่วไหล และมีเพียงผู้ร่วมอยู่ในคณะผู้ศึกษาเท่านั้น ซึ่งถูกคาดหวังว่าต้องเป็นผู้สัมภาษณ์ที่มีจริยธรรมในการวิจัยอย่างสูงเท่านั้นที่จะได้รับอนุญาตให้อ่านหรือดูข้อมูลดิบที่เก็บมา ส่วนเทปการสัมภาษณ์ การจดบันทึกและข้อมูลจากการสำรวจได้ถูกเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี

ผู้ให้ข้อมูลไม่ต้องเสี่ยงอันตรายใดๆ อันจะเกิดจากวิธีการเก็บข้อมูล อย่างไรก็ตามผู้ให้ข้อมูลจะถูกขอให้เล่าเรื่องส่วนตัวซึ่งอาจทำให้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจ โดยเฉพาะเมื่อเล่าถึงเหตุการณ์ความรุนแรงอันเป็นผลมาจากภาวะทางการเมืองและเศรษฐกิจและการคุกคามทางเพศ อย่างไรก็ตามความรู้สึกสะเทือนใจดังกล่าวจะบรรเทาลงได้จากการที่ผู้ให้ข้อมูลได้มีโอกาสพูดคุยถึงเรื่องราวดังกล่าวกับผู้ฟังที่มีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ และเข้าใจความรู้สึกนั้น และการสัมภาษณ์ยังกระทำในสถานที่ๆ เป็นทั้งที่ทำงานและที่อยู่อาศัย มีความปลอดภัยจากผู้เป็นเจ้าของกิจการที่ให้ความช่วยเหลือกับผู้ให้ข้อมูลและผู้สัมภาษณ์เองด้วย

ประโยชน์โดยตรงต่อผู้ให้สัมภาษณ์ได้แก่ การที่แรงงานพม่ามีโอกาสได้พูดคุยถึงประเด็นที่เป็นความกังวลใจกับผู้ฟังที่เข้าใจและเห็นใจ และเมื่อสิ้นสุดการสัมภาษณ์ผู้สัมภาษณ์จะเปิดโอกาสให้แรงงานพม่าได้สอบถามข้อสงสัยต่างๆ ในการขอทราบข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานและการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข เมื่ออยู่ในพื้นที่ทำงานและพื้นที่พักอาศัย

